

Haçlıların Antakya Kuşatmasında Motivasyon Aracı Olarak Günah-Tövbe Denklemi

► Araştırma makalesi / Research article

Ziya POLAT

Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Anabilim Dalı / Mardin Artuklu University, Faculty of Literature, Department of Middle Ages | ROR ID: 0396cd675 | Mardin, Türkiye

ORCID: 0000-0001-7297-6828 | ziyapolat@artuklu.edu.tr

Atf: Polat, Ziya. "Haçlıların Antakya Kuşatmasında Motivasyon Aracı Olarak Günah-Tövbe Denklemi", *Milel ve Nihal* 21/1 (2024): 1-21

Öz

Haçlı seferleri göz önüne alındığında Antakya süreç boyunca önemli bir şehir olagelmıştır. Nihai noktalarını Kudüs olarak belirleyen Haçlılar, yol üstü kutsal addettikleri Antakya'yı almadan yollarına devam etmek istememişlerdir. Yaklaşık dokuz ay kuşattıkları Antakya'yı 3 Haziran 1098'de içerdeki gayrimüslimlerin ihaneti sonucu teslim almışlardır. Makalenin konusu kışın zorlu şartlarına, çekilen sıkıntılara, açlık ve yokluğa, salgın hastalıklara ve büyük oranda ölümlere rağmen Haçlıların hangi motivasyonla kuşatmayı sürdürdüklerine odaklanmıştır. Bu bağlamda metinde de görüldüğü üzere günah-tövbe denklemi üzerine yoğunlaşmıştır. Haçlılar kuşatma boyunca ve sonrasında şehri ele geçirdiklerinde karşılaştıkları sıkıntıları günahlarının çokluğuna bağlamışlardır. Dolayısıyla bu durum Tanrı'yı gazaba getirmiş, böylece yukarıda sayılan sıkıntılar üzerinden cezalandırıldıklarına inanmışlardır. Tanrı'nın öfkesini dindirmek ve merhamet etmesini sağlamak için de din adamları öncülüğünde çeşitli ritüeller aracılığıyla tövbe etmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Tövbe sürecine sebep olan önemli unsurlardan biri de görülen vizyonlardır. Özellikle Kutsal Mızrak efsanesi Haçlıların boyut değiştirmelerine sebep olmuştur. Bundan sonra elde edilen başarılar yapılan tövbelere bağlanmış, böylece Tanrı'nın onlara merhamet ettiklerine iman etmişlerdir. Makale birinci Haçlı Seferi kronikleri üzerinden tarihsel analiz yöntemiyle konuyu tartışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferi, Antakya, Günah, Tövbe, Motivasyon

The Sin-Repentance Equation as a Motivational Tool in the Crusader Siege of Antioch

Cite as: Polat, Ziya. "The Sin-Repentance Equation as a Motivational Tool in the Crusader Siege of Antioch", *Milel ve Nihal* 21/1 (2024): 1-21

Abstract

Considering the Crusades, Antioch has been an important city throughout the process. The Crusaders, who determined their final destination as Jerusalem, did not want to continue their way without taking Antioch, which they considered sacred, on the way. They besieged Antioch for about nine months and captured it on 3 June 1098 as a result of the betrayal of the non-Muslims inside. The subject of the article focuses on the motivation of the crusaders to continue the siege despite the harsh conditions of winter, hardships, hunger and poverty, epidemics and deaths. In this context, as seen in the text, the focus is on the sin-repentance equation. The Crusaders attributed the troubles they encountered during and after the siege to the multitude of their sins. Therefore, this situation brought God's wrath, and they believed that they were punished for the troubles above. To appease God's anger and obtain his mercy, they thought they should repent through various clergymen-led rituals. One of the important factors that cause the repentance process is visions. Especially the legend of the Holy Lance caused the crusaders to change their dimension. The successes that followed were attributed to their repentance, which led them to believe that God had mercy on them. The article discusses the issue through historical analysis of the chronicles of the First Crusade.

Keywords: Crusade, Antioch, Sin, Repentance, Motivation

Giriş

Beşerî kanunların çiğnenmesi suç kavramıyla karşılanırken dini alandaki hatalar veya aşırılıklar günah olarak ifade edilmektedir.¹ Günah kavramı tarih boyunca yaşamış bütün dinlerde ve toplumlarda karşılık bulmuştur. Hristiyanlığa göre günah; insanın ilahi arzuları bir tarafa bırakıp kendi arzularının peşinden gitmesi, böylece Tanrı ile arasındaki ilişkiye zarar vermesi olarak kabul edilmektedir. Söz konusu tavır insanı günahkâr durumuna düşürmektedir.² Hristiyanlara göre günah; asli ve fiili olmak üzere iki şekilde tasnif edilir.³ Hristiyanlıkta ilk günah veya asli günah Hz. Âdem üzerinden temellendirilen ve bütün insanlığı etkileyen bir unsur olarak ön plana çıkarılmıştır. Bunun için bir gün bile yaşayan bir çocuk vaftiz edilmediği müddetçe günahkârdır.⁴ Fili günah ise insanın kendi irade ve arzusu sonucu ortaya çıktığından kişi ondan sorumludur. Fiili günahta hem tabii hem de ilahi kanunlar çiğnenir. Bu günah asli günahtan farklı olarak kasten işlendiği için tövbe edilmediği müddetçe ebedi cezayı gerekli kılar.⁵ Haçlı Seferleri için papanın kullandığı dil dikkate alındığında günah kavramının hem Tanrı'nın arzusuna karşı gelmeyi hem de toplumda düzensizlik ve kargaşa çıkarmayı kapsadığı görülecektir. Makalenin söz konusu ettiği ifadelerden biri de tövbe kavramıdır. Tıpkı günah gibi tövbe de bütün dinlerde ve toplumlarda karşılığı olan bir terimdir. Doğrudan kurtuluşa atıfta bulunan kavram, bunun karşılığında insanlardan çeşitli taleplerde bulunur. Hristiyanlığa göre tövbe insanın yaptığı hataların ve kötülüklerin farkına varması, bunlardan dolayı kendini kınaması ve günahı terk edip Tanrı'nın rızasına uygun bir hayata adım atmasıdır.⁶

Orta çağlar dini duyguların yoğun olarak hissedildiği ve eylemlerin bu hisler üzerinden şekillendiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Özellikle olağanüstü olaylar ve kurgu anlatılar üzerinden kitleleri manipüle etmenin oldukça yaygın olduğu Batılı toplumlarda basit bir söylenti bile büyük bir heyecana sebep olabiliyordu.⁷ Haçlı Seferleri teorik ve pratik bağlamda bu duyguyu gözler önüne seren nevi şahsına münhasır birçok örnek barındırmaktadır. Bu anlamda ilk veriler Clermont konsilinde Papa II. Urbanus'un konuşmasında görülmektedir. Mesela burada Kutsal Toprakların işgal altında olduğu ve doğulu Hristiyanların zulme uğradığı fikirleri işlenmiş, kardeşlerini kurtarmanın batılı Hristiyanlar için bir görev olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu görevin yerine getirilmesi için de kitleleri motive edecek bazı argümanlar kullanılmıştır. Orta Çağ'daki dini hassasiyet göz önünde bulundurulduğunda günah, ceza ve tövbe kavramları oldukça elverişli

¹ Ömer Faruk Harman, "Günah", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 14/278.

² Bilal Doğan, *Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini (Pavlus-Pelagius Örneği)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 20; Harman, "Günah", 14/281.

³ Cengiz Batuk, *Hristiyanlığın Asli Günah Doktrini Bağlamında Mitoloji ve Tarihsellik* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006), 81; Harman, "Günah", 14/282; Ferruh Kahraman, *İslâm Kelâmı ve Hristiyan Teolojisine Göre Günah* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 17.

⁴ Günay Tümer, "Asli Günah", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 3/496; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 1/362; Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı* (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2019), 135; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 43-44.

⁵ Harman, "Günah", 14/282; Batuk, *Asli Günah Doktrini*, 81; Kahraman, *İslâm Kelâmı ve Hristiyan Teolojisine Göre Günah*, 17.

⁶ Mehmet Katar, *Yabudilik Hristiyanlık ve İslâm'da Tövbe* (Ankara: Eskiyeçi Yayınları, 2017), 76-77; Mehmet Katar, "Tövbe: Diğer Dinlerde", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 41/287.

⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008), 1/185.

durmaktadır. Nitekim Batılı toplumların günah içinde yüzdükleri söylemi papanın konuşmasının ana temalarından birisidir. Ona göre yağmacılık, hırsızlık, adam öldürme, gasp, zina ve ahlaksızlık gibi günahlardan dolayı Tanrı onları cezalandırmıştı. Üstelik kilisenin ısrarla sağlamaya çalıştığı Tanrı barışının tesis edilmesi sürekli ihmal edilmiştir. Çünkü papanın anlatımına göre kitleler sürekli birbirleriyle savaşıyor, böylece coğrafyada düzen sağlanamıyordu. Dolayısıyla Batı'daki kargaşa ve karmaşayı önlemenin en iyi yolu, haydutları ve düzeni bozanları çeşitli saiklerle coğrafyanın dışına çıkarmaktı.

Foucault hapishanenin doğuşu adlı eserinde Modern iktidarın büyük bir gözaltı olduğu fikrini işler.⁸ Papanın çağrısı serkeş askerleri sefere katarak gözetim altında tutmak mıydı bilinmez ama sefere katılanlar üzerinden bir iktidar alanı oluşturma amacıyla olduğu ifade edilebilir. Bunu sağlamanın en iyi yolu da öncelikle dini duyguyu merkeze alarak kitleleri günahkâr olduklarına inandırmak, sonra da asırlardır putperestlerin pis ayakları altında çığnayan kutsal toprakları kurtarmanın bir vazife olduğunu benimsetmektir. Böylece içinde buldukları durumdan kurtulmaları için tövbe etmelerini isteyerek sefere katılmalarını sağlamak kullanışlı bir sahanın açılmasına hizmet etmiştir. Bu sefere katılan herkesin bütün günahları affedilecektir. Yani Haçlı seferine katılanlar tövbe etmiş kabul edilecek, böylece yepyeni bir hayata başlamış olacaklardır.

Antakya stratejik bakımdan önemli bir mevkide yer alması hasebiyle orta çağlar boyunca önemli bir şehir olagelmiştir. Bunun yanında Hristiyanlar açısından Kudüs'ten sonra ilk patrikliğin Antakya'da kurulması, havarilerin tebliğ faaliyetlerini buradan yürütmesi ve Hristiyanlık isminin ilk kez bu şehirde kullanılmaya başlanması, Hristiyanlar için şehrin önemli bir dini merkez olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur.⁹ Haçlılar hissettikleri dini hissiyat sebebiyle Antakya'yı almadan Kudüs'e yürümek istememişlerdir. Bundan dolayı sekiz aydan uzun bir süre, bütün zorluklara rağmen şehri kuşatıp ele geçirmeyi başarmışlardır. Bu makalenin konusu Birinci Haçlı Seferi'nde uzun bir kuşatmanın ardından Antakya'nın Haçlıların hakimiyetine girme sürecine; şehrin kuşatılması, ele geçirilmesi ve Kürboğa ile yapılan mücadelenin detaylarına odaklanmak değildir. Çünkü Birinci Haçlı Seferi'nde Antakya'nın Haçlıların hakimiyetine girmesi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır.¹⁰ Fakat konunun anlaşılması bağlamında kuşatmanın önemli süreçlerine kısmen de olsa değinilecektir.

Bu çalışma uzun süren kuşatmada ve şehre girildikten sonra içeride çekilen sıkıntılara rağmen Haçlılar motivasyonu nasıl sağladılar sorusuna odaklanmaktadır. Özellikle birbirinden farklı grupların yer aldığı, sürekli tartışmaların ve çekişmelerin yaşandığı Haçlı ordusunu bir arada tumanın zorlukları göz önünde bulundurulduğunda, soru daha da önem kazanmaktadır. Haçlı Seferleri ile ilgili çalışmalar dikkate alındığında soruya toptan bir cevap verildiği söylenebilir: Dini motivasyon. Fakat detaylar söz konusu olduğunda bu genel cevabın yeterli olmadığı görülmektedir. Evet dini motivasyon fakat hangi açıdan,

⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. M. Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2019).

⁹ *Letters From East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, çev. Malcolm Barber - Keith Bate (New York: Routledge, 2016), 32.

¹⁰ Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018); Gürhan Bahadır, *Antakya Haçlı Prenslığı (1098 - 1126)* (Ankara: Pegem Akademi, 2011); Özlem Genç - Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", *Studies of the Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)* 6/10 (29 Şubat 2016), 60-83; Serkan Özer, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2015), 65-92.

çünkü din söz konusu olduğunda çok yönlü etkiden söz edilebilir. Makalenin özgün yönü burada ön plana çıkmaktadır. Çalışma din adamlarının, Haçlı neferlerinin işledikleri günahları, çeşitli vizyon¹¹ anlatıları ve söylentiler üzerinden motivasyona dönüştürme çabalarına yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla makale sıkıntılar üzerinden umutsuzluğun ortaya çıktığı ve Haçlıların bazı liderlerinin dahi karargâhtan kaçmaya başladığı süreci din adamlarının günah-tövbe eksenli bir yaklaşımla nasıl motivasyona dönüştürdüklerini ele almaktadır. Tabii Haçlı ordusunun sadece bu unsurlar üzerinden motive edilmesi yeterli olmayacaktır. Bunun tamamlayıcı unsuru yöntemin başarı ile sonuçlanmasıdır. Ancak bu şekilde sonraki adım için örnek teşkil edebilirdi. Dolayısıyla makale Haçlıların şehri kuşattıkları süreçte ve sonrasında şehirde muhasara altındayken motivasyon sağlayan günah-tövbe denklemi ve bu denklemin elde edilen başarılar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu tartışmayı amaçlamaktadır. Tartışma Haçlı kroniklerindeki veriler üzerinden tarihsel analiz yöntemiyle yapılacaktır.

1. Clermont'tan Antakya Surlarına

Temelleri 910 yılında Cluny manastırının kurulmasına kadar götürülebilse de Haçlı Seferleri Papa II. Urbanus'un 27 Kasım 1095 tarihinde Clermont Konsilinde yaptığı çağrı üzerinden şekillenmiştir. Papa çağrısını; Doğu'daki Hristiyan kardeşlerinin zulme uğradığı, kiliselerin yakılıp yıkıldığı, ahırlara çevrildiği, bal ve süt akan nehirlerin olduğu kutsal toprakların putperestlerin pis ayakları ve pislikleri altında kirlendiği ve oraya giden hacıların haksızlıklara uğradığı gibi birçok sebep üzerinden şekillendirdi. Bütün bu olumsuzlukların sorumluluğunu da Türklere/Müslümanlara yükledi.¹² Ardından konsile katılanlara kınamanın ve yas tutmanın yeterli olmayacağını ve bu olumsuzluklar karşısında sorumluluk hissetmeleri gerektiğini söyledi.¹³ Tıpkı Batı'daki kardeşlerine yardım ettikleri gibi Doğu'dakiler için de yola çıkmaları gerektiğini ifade etti.¹⁴ Bu aynı zamanda onlar için bir görevdi. Çünkü söz konusu vazife bizzat Tanrı tarafından onlara tevdi edilmişti.¹⁵ Üstelik bunu gerçekleştirdiklerinde olumsuzluk içinde olan mevcut durumlarını düzeltme imkanına kavuşacaklardı. Çünkü sürekli savaşır birbirlerinin kanını akıtıyorlar, tanrı barışının sürmesine imkân tanımıyorlardı. Böylece sefere katılmaları durumunda işledikleri

¹¹ Hristiyanlıkta Vizyon; genellikle akıl tarafından herhangi bir şekil ya da imge olmaksızın görülen bir gerçeğin ya da gizemin basit bir zihinsel sezgisidir (J. Aumann, "Visions", *New Catholic Encyclopedia* (Detroit, Washington, D.C.: Thomson/Gale; Catholic University of America, 2003), 14/562). Başka bir kaynak da Vizyon terimini genellikle rüyada, vecd halinde, trans halinde ya da benzer şekilde görülen şeyler için ve özellikle de tamamen öznel nitelikteki deneyimler için kullanıldığını ifade eder Arthur (Bumstead, "The Risen Christ at Damascus", *The Monist* 13/1 (ts.), 138; Fatih Mehmet Berk, "Aziz Paul ve Şam Vizyonu", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 511).

¹² Robertus Monachus, *Robert the Monk's History of The First Crusade: Historia Iberosolimitana*, çev. Carol Sweetenham (London and New York: Routledge, 2016), 79-80; Baldric of Bourgueil, *History of the Jerusalemites: A Translation of the Historia Ierosolimitana*, çev. Susan B. Edgington (Woodbridge: The Boydell Press, 2020), 45-46; Guibert de Nogent, *The Deeds of God Through the Franks: A Translation of Guibert de Nogent's Gesta Dei Per Francos*, çev. Robert Levine (Suffolk, Rochester: The Boydell Press, 1997), 42-43; Ayşe Çekiç, "Düşman Yaratma Aracı Olarak Tarih Yazımı: Haçlı Kaynaklarında Kutsal Şehir Algısı ve Kudüs", *Şarkiyat Mecmuası* 42 (2023), 77.

¹³ Bourgueil, *History of the Jerusalemites*, 47; Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 43.

¹⁴ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Aktüel, 2004), 5.

¹⁵ Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 44.

bütün günahları affedilecek, gittikleri yerlerde büyük imkanlara kavuşacaklardı.¹⁶ Bunun üzerine konsilde bulunanlar heyecana gelmiş ve papanın konuşmasını Tanrı bunu istiyor naralarıyla tamamlamışlardı.¹⁷

Papanın konuşmasından hemen sonra orada bulunanlardan Le Puy Piskoposu Adhemar hemen oracıkta diz çökerek sefere katılmak için izin istedi. Papa orada onu seferin birinci dereceden sorumlusu ilan etti.¹⁸ Ardından konsilde bulunup sefere katılmak isteyenler hemen oracıkta yemin edip günah çıkardılar. Günahları bağışlananlar adeta annelerinden yeni doğmuşçasına büyük bir heyecanla sefer hazırlıklarına başladı. Bu arada sefere çıkmaya söz verenler, sözlerinde durmadığında kanun kaçağı sayılacaktı. Sefere katılanların ailelerine ve mallarına el uzatanlar lanetlendi. Yolculuğa katılanların elbiselerinin üstüne haç dikmeleri kararlaştırıldı.¹⁹ Konsil dağıldıktan sonra Nisan 1096'da yola çıkan ilk ordu Pierre l'Hermite öncülüğündeki düzensiz yapılardan oluşan büyük bir kitle oldu. Ağustos ayında Konstantinopolis'e varan ordu çıkardığı karışıklık sebebiyle hemen Anadolu yakasına geçirildi. Çevreyi yağmalamaya çalışan bu kitle 21 Ekim'de İznik civarındaki Drakon'da I. Kılıçarslan tarafından imha edilmekten kurtulamadı. Haçlılardan sadece keşiş ve az sayıda maiyeti hayatta kaldı.²⁰

Konsilden sonra yemin edip sefere katılmayı kabul eden liderler rastgele hareket etmek istemiyorlardı. Gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra papanın belirlediği tarihte düzenli ordularla yola çıkmak istiyorlardı. Bunlardan ilki Fransa kralı I. Henri'nin küçük oğlu Hugue de Wermandois 1096 Ağustos ayının sonlarında küçük bir ordu ile İtalya'ya doğru yola çıktı. Yoldayken bazı şövalyeler de ona katıldılar.²¹ Onun ardından Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon, Güney İtalya Normanlarının lideri Bohemond, Toulouse Kontu Raymond, Normandia Dükü Robert, Champagne Kontu Etienne de Blois ve Flanre Kontu II. Robert komutasındaki ordular Ağustos ayından itibaren yola çıktılar.²²

¹⁶ Monachus, *Historia*, 81; Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 43, 47; Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 49.

¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/85; Ayşe Çekiç, *Kudüs'ün Gölgesinde Eyyubi - Haçlı İlişkileri 1171-1250* *Ş Savaş, Diplomasi ve Barış* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 385.

¹⁸ Monachus, *Historia*, 83; Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 50; Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 45.

¹⁹ Bernold of St Blaisen, "Chronicle", çev. I. S. Robinson, *Eleventh-Century Germany: The Swabian Chronicles*, Manchester Medieval Sources (Manchester and New York: Manchester University Press, 2008), 329; Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 45; Monachus, *Historia*, 82; Bourgueil, *History of the Jerusalemmites*, 50.

²⁰ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996), 305-307; *Anonim Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 51-54; Peter Tudebodur, *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs'e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 59-64; Tyrensis Willermus, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016), 60-68; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/97-103, 110.

²¹ Carnotensis Fulcherius, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, çev. İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 56-57; Komnena, *Alexiad*, 308; *Anonim Haçlı Tarihi*, 55-56; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/110.

²² Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrnt D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 188-189; *Anonim Haçlı Tarihi*, 55-56; Aguilers Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev. Süleyman Genç (Yeditepe Yayınevi, 2019), 50; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 56; Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mibailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*, çev. Hrnt D. Andreasyan (TTK Basılmamış Nüsha, 1944), 40; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987),

Bunların ilki Godefroi komutasında Büyük Şarlıman'ın yaptırdığı yolu takip ederek 23 Aralık'ta İstanbul'a vardı.²³ Ardından 9 Nisan'da Bohemond, 21 Nisan'da Raymond, Robert ise mayıs başında İstanbul'a vardılar.²⁴ Gelen orduların komutanları İmparatora vasallık yemini ettikten sonra peyder pey Anadolu yakasına geçirildiler.²⁵ Haçlı ordularının boğazı aşip Anadolu topraklarında yürüyüşe geçmesi, güzergah üstündeki Müslüman toplulukları endişelendirmişti.²⁶ Haçlıların ilk hedefi Anadolu Selçukluların başkenti İznik'ti. 6 Mayıs'ta şehrin önüne ulaşmaya başlayan Haçlı orduları ayın on dördünde şehri kuşattılar. Yaklaşık beş hafta süren kuşatma sonucu müdafiler 19 Haziran 1097 tarihinde şehri imparatora teslim etmek zorunda kaldılar.²⁷ Böylece Haçlılar ilk başarılarını elde etmiş oldu.

Bu başarı Haçlı ordusunu motive etmiş olmalı ki iki kola ayrılıp hızlı bir şekilde Anadolu içlerinde yürüyüşlerine devam ettiler. 1 Temmuz günü Dorylaion muharebesinde az daha I. Kılıçarslan'a mağlup olacaklardı ama diğer ordunun yetişmesi sonucu Haçlılar ikinci başarılarını elde etti. Haçlılar I. Kılıçarslan'ın karargâhı dahil büyük miktarda ganimet ele geçirdi.²⁸ Bu da onlara bir müddet daha Anadolu'da sıkıntı çekmeden yollarına devam etme imkânı sağladı. Ayrı ayrı yola devam etmenin sakıncalarını gören Haçlılar ayrılmadan Anadolu içlerine doğru yürümeye devam ettiler. Fakat I. Kılıçarslan'ın yol güzergahını yakıp yıkması ve kuyuları kapatması sebebiyle Haçlı ordusu sıcak, susuzluk ve açlığın eşliğinde Konya üzeri yollarına devam etti. Ardından Ereğli, Kayseri, Maraş hattından Anti Toros dağlarını aşip Amanos üzerinden 20 Ekim 1097 Salı günü Antakya'ya üç saat mesafedeki Demirköprü'ye varıp burayı ele geçirdi. Bir gün sonra da 21 Ekim'de Suriye'nin kapısı addedilen şehri kuşattı.²⁹

II/339; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi* (İstanbul: Post Yayınevi, 2017), 50; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten* 65/243 (Ağustos 2001), 572.

²³ Komnena, *Alexiad*, 313; *Anonim Haçlı Tarihi*, 51, 56; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/115.

²⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/118, 124, 129; David Nicolle, *The First Crusade 1096-99 Conquest of the Holy Land* (Oxford: Osprey Publishing, 2003), 114-116.

²⁵ *Anonim Haçlı Tarihi*, 63-65; Komnena, *Alexiad*, 317, 319, 322, 324; Muhammed b. Ali Azimî, *Târibu Haleb*, thk. İbrahim Za'rûr (Dımaşk, 1984), 358; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, çev. Vedii İlmen (İstanbul: Yaba Yayınları, 2005), 10; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi'l-Târib Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özyayın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 10/228; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/131.

²⁶ İbnü'l-Kalânisi, *Târibu Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dârü Hassân, 1983), 218; İbnü'l-Kalânisi, *Zeylü Tarihi Dımaşk Tercümesi*, çev. Hasan Aydın (İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık (kdy), 2023), 63.

²⁷ *Anonim Haçlı Tarihi*, 67-70; Komnena, *Alexiad*, 325-329; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, 10; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/136-138; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 572-573; Nicolle, *The First Crusade*, 32-33.

²⁸ İbnü'l-Kalânisi, *Târibu Dımaşk*, 218; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, 10/228; *Anonim Haçlı Tarihi*, 73; Komnena, *Alexiad*, 332-333; Radulphus Cadomensis, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen: A History of the Normans on the First Crusade*, çev. Bernard S. and David S. Bachrach (England: Ashgate Pub., 2010), 44-56; Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*, çev. Susan B. Edgington (Oxford: Oxford University Press, 2007), 129-137; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 63-66; Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, 50; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/142-143; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 573; Nicolle, *The First Crusade*, 38-39.

²⁹ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 92; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, 10; *Anonim Haçlı Tarihi*, 82, 76; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 76; Azimî, *Târibu Haleb*, 359; Monachus, *Historia*, 120; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/148; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", 575; Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 59; Genç - Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", 63-64.

2. Kuşatmanın Başlaması ve Sıkıntılar

Haçlılar Anadolu'dan geçerken her ne kadar iki önemli zafer elde etmiş olsa da büyük kayıplar da vermişti. Nitekim İbnü'l-Esir, Haçlılar yola çıktığı zamandaki sayılarını korumuş olsalardı şüphesiz bütün İslam ülkelerini ele geçirebilirlerdi demektedir.³⁰ Haçlılar bölgeye varmadan önce Yağısıyan Antakya'yı tahkim etmeye başlamış, güvenmediği için Hristiyan erkekleri surların dışına çıkarmış, kadın ve çocuklarını ise kendisinin emaneti olduğunu söyleyerek içerde korumaya almıştı. Bu arada oğlunu elçi olarak gönderip çevredeki emirlerden yardım istemişti.³¹

Haçlılar şehrin kuzey doğu köşesindeki surların önünde karargâh kurup kuşatmayı başlattılar. Bu arada hangi ordunun nereye kuşatacağı ile ilgili paylaşım yaptılar. Buna göre Bohemond Aziz Pavlus kapısının, Raymond Köpek kapısının, Godefroi ise Dük kapısının karşısına konumlandı. Hemen ardından nehir üzerinde sallardan bir köprü inşa edilerek Köprü kapısı kontrol altına alındığı gibi ordunun çevreye ve yollara ulaşımı da sağlandı.³² Bu durum şehrin sıkı bir şekilde kuşatma altına alınmasına sebep oldu. Haçlılar bir yandan kuşatmayı tamamlamaya çalışırken diğer yandan ordunun ihtiyaçları için çevreye akınlar düzenlemekteydi. Kroniklere göre şehirden çıkarılan Hristiyanların verdiği bilgiler sayesinde iki yönlü bilgi akışı sağlanıyor fakat bu daha çok Haçlı ordusuna zarar veriyordu. Çünkü kuşatanlar hakkında bilgi alan müdafiler, etrafa ve limana erzak aramaya giden veya başka amaçlarla çevrede bulunan Haçlılara saldırılar düzenliyor, böylece onlara büyük zararlar veriyorlardı.³³ Haçlılar kuşatmayı tamamlama sürecindeyken bir Cenova filosu deniz üzerinden yardım getirmiş, bu da Haçlılara büyük bir moral olmuştu. Dolayısıyla hem Antakya hinterlandındaki Süveydiye (Samandağı) limanı işgal edilmiş hem de geldikleri coğrafya ile bağlantı kurulmuş oldu.³⁴ Öte yandan iki tarafı da etkileyen irili ufaklı çarpışmalar devam ediyordu. Kasım ayında meydana gelen çarpışmaların birinde Bohemond, Antakya ile Halep arasındaki geçişi sağlayan Harim kalesini zapt etmiş, böylece buradan yapılacak saldırıların önü kesildi. Haçlılar kuşatmayı daraltmak ve kayıplarını azaltmak amacıyla şehrin kuzey doğusunda Aziz Pavlus kapısının karşısındaki dağın üzerine 1097 yılı sonlarında Malregard adını verdikleri bir kale inşa ettiler.³⁵

Haçlılar bölgeye yerleşme çabasını devam ettirirken kış gelip çatmıştı. Şehri kuşattıkları ilk dönemde bölgedeki erzak bolluğu Haçlıları önlem almaktan alıkoymuş, yağmaladıkları yerlerdeki tutumları bölgenin çoraklaşması sonucunu doğurmuştu. Dolayısıyla

³⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Muhammed Yusuf Dukâk (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010), 9/14; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarîhi*, 10/229.

³¹ İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk*, 218; *Anonim Haçlı Tarîhi*, 83; Monachus, *Historia*, 121; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/14; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 77; Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-baleb min târihi Haleb*, thk. Halil Mansur (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996), 237; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Alfa Tarih, 2015), 85.

³² Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 74; Monachus, *Historia*, 121; Aquensis, *Historia*, 199-201; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 77; Nicolle, *The First Crusade*, 50-51; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarîhi*, 1/166.

³³ Monachus, *Historia*, 121; Aquensis, *Historia*, 221; *Anonim Haçlı Tarîhi*, 83, 95; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 78; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 93; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 75; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 178; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarîhi*, 1/167-168. Anonim'e göre 9 Şubat'ta benzer bir durum meydana gelmiştir. Dolayısıyla Müslümanlar Harimi geri almış, bu tarihte haçlılar yeniden ele geçirmişti.

³⁴ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-baleb*, 237; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarîhi*, 1/168.

³⁵ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 94; *Anonim Haçlı Tarîhi*, 85; Monachus, *Historia*, 122; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 39.

kuşatmanın uzaması, kışın bastırması ve Haçlıların müsrif tutumları orduda erzak sıkıntısının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu süreçte yaşananlara müdafilerin huruç hareketleri de eklenince Haçlıların şartları daha da zorlaşmıştı. Özellikle kuşatmanın üçüncü ayından itibaren erzak yetersizliği ve açlık, orduda dayanılmaz hale gelmişti. Haçlı askerleri erzak arama amacıyla çıktıklarında bölgede onlara karşı mücadele eden Türklerin tuzaklarına düşmekteydi. Bu süreçte çevreden gelen yardımlar da yetersiz kalıyordu.³⁶ Erzak temin etmek için uzak yerlere arayışa çıkan birlikler genelde elleri boş dönüyordu. Mesela 28 Aralık tarihinde bizzat Bohemond'un başında olduğu yirmi binden fazla bir birlik, Asi Irmak boyunca erzak aramaya gitti fakat önemsiz bir ganimetle geri döndü.³⁷ Tam da bu sıkıntının devam ettiği dönemde 30 aralıkta şiddetli bir deprem meydana geldi. Ardından kışın zorlu şartları iyice etkili olmaya başladı, uzun süre şiddetli yağmurlar yağdı, fırtınalar koptu. Gesta'nın yazarı vahim durumu "*Bütün bu fırtınalara açlık, açlığa da ölüm eşlik ediyordu*" ve "*Her yerde yoksulluk, felaket ve ıssızlık vardı*" şeklinde ifade etmiştir.³⁸ Kaynaklar Haçlı ordusunun durumunu öyle acıklı bir şekilde tasvir eder ki askerlerin ağızlarını ve dillerini parçalayan deve dikenini bitkisini, eşek, köpek ve fare gibi bilimum hayvanları ve hayvan derilerini yemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.³⁹ Bir müddet sonra müdafilerin ve yardıma gelenlerin kurduğu baskılar Haçlıların cesaretinin kırılmasına ve ordugahlardan çıkmamalarına neden oldu. Liderler bile bu korkuları iliklerine kadar hissediyorlardı.⁴⁰

Kronikler şehirdeki çetin savunmanın ve açlığın bezdirdiği Haçlı askerlerinin yaşadığı korkuyla ilgili detaylı bilgiler paylaşmışlardır. Mesela Fulcherius "*savaşçıların çoğu deniz veya kara yoluyla kaçmak için gizli planlar yapmaya başladılar*"⁴¹ diyerek ordunun haleti ruhiyesini gözler önüne sermektedir. Öte yandan kötü şartlardan dolayı Haçlı ordusundan erzak aramaya gidenler istediklerini elde ettiklerinde bile karargâha dönmüyorlardı. Her tabakadan askerler kaçarak ya dağlara sığınıyor ya da Anadolu ve Kıbrıs'a gidiyorlardı.⁴² Haçlıların bölgede yağmaladıkları veya az da olsa bulup satın aldıkları erzak çok az kişiye yetiyor, bu da orduda hırsızlıkların artmasına sebep oluyordu. Hatta öyle ki bazı kaynaklar tarafından Birinci Haçlı Seferi'ni başlatan veya organize eden şahıs olarak ifade edilen keşiş Pierre L'Hermit bile açlığa dayanamayıp erzak çalmış, muhtemelen bu da ihtiyaçlarını karşılamamış olacak ki karargâhtan kaçmıştı.⁴³ Kıtlik dolayısıyla fiyatların artması zenginlerin bile ciddi sıkıntılar çekmelerine neden oluyor, fakir insanlar açlıktan ölüyordu.⁴⁴ Ordudaki zor şartlar salgınlara sebep olmuş, ölümlerin çokluğundan dolayı cesetleri

³⁶ Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 78; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 70-71; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 80; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 177-178.

³⁷ Aquensis, *Historia*, 217-221; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 69; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 94-95; Monachus, *Historia*, 121; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/168-169.

³⁸ Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 79, 81, 85-86; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 76; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 79; Monachus, *Historia*, 123, 127; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/170.

³⁹ *Letters From East*, 23; Abdurrahman Onur Çalışır, *Denizasırlı Ülkeden Havadisler-Haçlıların Mektupları 1097-1252* (İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2018), 25; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 79-80; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 97.

⁴⁰ *Anonim Haçlı Tarihi*, 92; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 100.

⁴¹ Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 78.

⁴² *Anonim Haçlı Tarihi*, 92; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 100; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 79.

⁴³ Monachus, *Historia*, 127; Komnena, *Alexiad*, 303; *Anonim Haçlı Tarihi*, 89; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 98; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 44-48; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/171.

⁴⁴ Aquensis, *Historia*, 217-221; *Anonim Haçlı Tarihi*, 88; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 97.

gömecek yer bulunamıyordu.⁴⁵ Mateos bu süreçte ölenlerin sayısını ordunun beşte biri olarak kayıtlara geçmiştir.⁴⁶

3. Günahın Getirdiği Cezalar

Kaynaklara göre kuşatmanın uzamasında, kıtlığın baş göstermesinde, salgının ortaya çıkmasında ve Haçlıların Müslümanlar tarafından tuzağa düşürülmesinde şaşılacak bir durum yoktu. “Çünkü günahları; lüks tutkusu, açgözlülük, kibir ve yağmacılık onları lekelemişti.”⁴⁷ Yani bütün bunlar “günahların çokluğundan” kaynaklanmaktaydı.⁴⁸ Öte yandan Doğu kapısı üzerinde kurdukları burç şehrin tamamen kuşatılmasını sağlamış, bu Haçlıların öz güvenini arttırmıştı. Tanrı’yı unutup duydukları öz güven ve işledikleri günahlar ordunun Tanrı tarafından cezalandırmasına sebep olmuştu. Haçlılar bu cezaların da açlık, sefalet, dondurucu soğuklar, salgın hastalıklar, deprem ve kahredici ölümler olduğuna inanıyorlardı⁴⁹ Fulcherius’a göre bu günahların ana sorumlusu kadınlardı. Çünkü onlar askerleri zinaya teşvik ediyor, böylece Tanrı’nın gazabını Haçlıların üzerine çevirmesine neden oluyorlardı. Nitekim bir müddet sonra evli veya bekar fark etmeksizin bütün kadınlar ordudan tard edildi. Bu aynı zamanda işledikleri günahlara tövbe ettikleri anlamına gelmekteydi. Gidecek yerleri olmayan “yersiz yurtsuz kalan bu kadınlar” çevredeki kasabalardan sığınacak yer arayışına girdiler.⁵⁰

Sıkıntılıların zirveye çıktığı 30 Aralık 1097’de deprem olmuş, bu esnada kuzeyden doğuya doğru uzanan kırmızı aydınlık Haçlı ordusuna Tanrı tarafından verilen bir uyarı olarak algılanmış, adeta günah içindeyken depremle ortaya çıkan ışıqla ordunun yüzünü karanlıktan/günahattan aydınlığa/tövbeye çevirmesi gerektiğine işaret ettiği düşünülmüş, ama Raimundus bu cezaya rağmen “bazıları yine de öylesine kalın kafalı, öyle inatçıydı ki ne yağmacılıktan ne de sefih bayatlarından yüzlerini çevirdiler” ifadesini kullanarak Haçlıların içinde bulunduğu durumu tasvir etmektedir.⁵¹ Fulcherius içinde bulunulan durumu “Artık bu insanların gökyüzünden başka sığınakları yoktu” ifadeleriyle işlenen günahlar karşısında yapılacak tövbenin Tanrı tarafından kabul edilmesi dışında başka bir kurtuluş yolunun olmadığına inanmaktadır. Haçlılar eğer tövbe ederlerse çektikleri acıların günahlarından arınmalarına vesile olacağını düşünmekteydi. Fakat müellife göre Haçlılar günah işlemeye devam etmekteydi; “Adamlarımızın bazıları sıkıntıdan ya da cesaretsizlikten kuşatmadan çekilmişlerdi.”⁵² Benzer bir aktarımı Raimundus da yapmakta, askerlerin savaş meydanından kaçmasını “ordumuzun utanmazlığını naklediğimiz”⁵³ diye ifade etmekte, ardından Adhemar’ın çadırında yapılan konseyde buna önlem olarak piyadelerin kaçmaması için ordugahı korumaları, şövalyelerin ise saldırı ve bire bir savaşa

⁴⁵ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 178.

⁴⁶ Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 193; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/170. Runciman bu esnada ölenlerin ordunun yedide biri olduğu kanaatindedir.

⁴⁷ Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 79; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 177-178.

⁴⁸ Aquensis, *Historia*, 229.

⁴⁹ *Letters From East*, 27; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 99; Aquensis, *Historia*, 229; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/170; J. F. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, çev. Güray Kırpık (Lotus Yayınevi, 2011), 218.

⁵⁰ Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 79.

⁵¹ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 76; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 79; Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 793.

⁵² Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 80.

⁵³ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 72-73.

katılmaları için gerekli önlemin alındığını belirtmektedir.⁵⁴ Bu arada şubat ayının başında Konstantinopolis'ten bu yana Haçlılara refakat eden imparatorun temsilcisi Tatikios, Bohemond'un oyunları sonucu aniden orduyu terk etmek zorunda kaldı. Bu durum Haçlılar nezdinde Doğu Roma'nın ihaneti iddiasını pekiştirdi.⁵⁵

4. Tövbe, Motivasyon ve İhanet Denklemine Başarı

Haçlılar işledikleri günahlar karşısında Tanrının gazabını dindirme yolu olarak tövbe ederek arınmayı ve yemin ederek söz vermeyi zorunlu olarak görüyorlardı.⁵⁶ Kaynakların anlatımından anlaşıldığına göre Haçlıların Antakya'da buldukları süre boyunca işledikleri günahlar yüzünden ciddi sıkıntılarla karşılaştıklarını düşünmeleri üzerine Adhemar öncülüğünde toplu olarak en az iki kez tövbe ettikleri ve Haçlı Seferi'ne devam edeceklerine dair yemin ettikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Antakya kuşatmasının ilk safhasındadır. Yukarıda ifade edilen olumsuzluklar üzerine toplanan konsey, Hristiyanların kuşatma esnasında çektikleri sıkıntının sebebinin günahların çokluğu olduğuna karar verdi. Buna göre hiçbirinin diğerini aldatmaması, hırsızlık yapmaması ve kimsenin zina ya da livataya karışmaması gerektiği karara bağlandı. Ardından alınan bu kararlara uymayanların en ağır şekilde cezalandırılması için din adamlarından bir komisyon oluşturuldu.⁵⁷ Bu komisyonun ilk işlerinden biri, işlenen günahlar sonucu öfkelenen Tanrı'nın gazabını yatıştırmak için bir tövbe programı oluşturmak oldu. Kaynaklar bu programın "*Adhemar insanları üç gün oruç tutup sadaka vermeye, dua alayı oluşturmaya teşvik edip rabiplere ayinler düzenlemelerini, papazlara da mezmurları tekrarlamalarını emretti*" şeklinde olduğunu kaydetmişlerdir.⁵⁸ Fakat sadece tövbe etmek yeterli olmayacaktı. Haçlılar yaptıkları toplantıda liderleri öncelikli olmak üzere hiçbiri "*yaşadığı müddetçe ölüm korkusundan veya bayatını kurtarmak üzere kaçmayacağına*", yedi yıl bile sürse Antakya kuşatmasını devam ettireceklerine ve seferin devamında Kudüs'e gideceklerine dair yemin etmişti. Bu yemin onları büyük ölçüde cesaretlendirmişti.⁵⁹ Böyle yaparak Tanrının onları mükafatlandıracağını, onlara yardım edeceğini ve istedikleri başarıyı elde edeceklerini düşünüyorlardı.

Haçlılar kuşatmanın devam ettiği esnada alınan karar gereği üç gün oruçlu bir şekilde kiliseleri dolaşıp günah çıkartarak "*komünyon ayininde iman kuvvetiyle Mesih'in vücudu ve kanını kabul ettiler ve sadaka dağıtarak, kuddas ayini yaptılar.*" Bundan sonra orduyu yeni bir düzene sokup savunmayı yarmak için gerekli hazırlıkları yaptılar. Bu esnada din adamları günahlara tövbenin gereklerini yerine getirmek ve motivasyonu sağlamak amacıyla kararlaştırılan ritüelleri yapmaya devam ediyorlardı.⁶⁰ Öte yandan yukarıda ifade edildiği gibi alınan kararlara rağmen günah işlemeye devam edenler, din adamları tarafından gerekli

⁵⁴ *Anonim Haçlı Tarihi*, 93; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 79.

⁵⁵ Monachus, *Historia*, 128-129; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 78; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/172.

⁵⁶ Aquensis, *Historia*, 229.

⁵⁷ Aquensis, *Historia*, 229. Raimundus "Bu nedenle şövalyelerin günahkâr vicdanları, Hristiyan cesaretinden yoksun olduğu için fiyatlar yüksekti. Yeşil incirleri, ayrıca kısıp ateşte kaynatılmış sığır ve at develerini, bunların yanı sıra mühimsenmeyen yenilebilir şeyleri toplayıp pişirip öyle fahiş fiyatlarla satıyorlardı ki iki solidiye hiç kimse yiyecek bir şey bulamıyordu" diyerek sorunların biz kısmının bizzat şövalyelerden kaynaklandığını ifade etmiştir (Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 108).

⁵⁸ Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 76; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/170.

⁵⁹ *Anonim Haçlı Tarihi*, 117-118; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 78; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 77.

⁶⁰ *Anonim Haçlı Tarihi*, 129.

cezalara çarptırıldılar. “Tanrı’nın halkı arasındaki bu adalet, Tanrı’nın öfkesinin yatıştırılması için önderlerin iradesiyle uygulanıyordu.” Ama buna rağmen durumları düzelmeyordu. Nitekim bu süreçte birçok kont çıktığı yağmalamalarda elleri boş dönüyordu.⁶¹ Fakat bu tedbirler açlığı bitiremeye de kısmen orduda düzenin sağlanmasına vesile olmuştu. Raimundus “Böylelikle, müşfik merhametiyle bizleri unutmayan Yüce Rab, putperestlerin kibrini arttırmasın diye evlatlarının cezasını erteledi” diyerek tövbe faslının, yeminin ve alınan karaların uygulanmasının, Tanrı’nın gazabı yerine merhametinin devreye girmesine vesile olduğunu ifade etmektedir.⁶²

Kroniklerde tövbeden ve verdikleri sözden sonra Tanrı’nın onlara yardım ederek ödüllendirdiğine dair bazı anlatılar mevcuttur. Mesela Antakya kuşatmasının sürdüğü esnada 9 Şubat 1098’de meydana gelen çarpışmada kroniklerin iddiasına göre Haçlılar sadece iki yüz veya yedi yüz şövalye iken, sayılarının on beş bin ile yirmi beş bin arasında olduğu söylenen Müslüman orduya karşı büyük bir zafer elde etmişlerdir.⁶³ Bu zafer tövbe sonucu “Tanrı’nın izni” ve “bağ işaretlerinin koruması altında” elde edilmişti.⁶⁴ Bu savaşta Haçlı birliğinin yürüyüşünü tasvir eden Raimundus; “Tanrı, altı birlik şövalyenin uzaktan görünüşünü, her biri zar zor yedi yüz adamken iki binden fazlaymış gibi göstermişti” demiş ve birlikteki şövalyelerin spora gider gibi çarpışmaya gittiklerini ifade etmiştir. Aynı şekilde savaş esnasında işleri kolaylaştırmak için Tanrı’nın onlara birbirine bitişik altı vadi sunduğunu ve yapılan savaşta Tanrı’nın şövalyelere kalkan olması ve yüzlerine gülümsemesi sonucu Haçlılar zafer kazanmıştı. Nitekim Tanrı’nın gönderdiği yardım üzerine elde edilen zafer sonucu Antakya yönünde çatışmalar azalmış, bu süreçte düşmanın yeni saldırısı Tanrı’nın birlikte savaştığı piyadeler tarafından püskürtülmüştü. Müellif bütün bunların Tanrı’nın buyruğu olduğunu söyleyerek tövbenin sonuçlarını göstermeye çalışmıştır.⁶⁵ Antakya kuşatması Haçlılar lehine sona erene kadar kronikler birçok çarpışmada Tanrı’nın yardımını, iradesini ve korumasını ifade etmek için “sayıca düşmandan daha az olmamıza rağmen Tanrı’nın lütfu bizi düşmandan çok daha güçlü kıldı” türünden cümleleri çok fazla kullanırlar.⁶⁶ Dolayısıyla onlara göre tövbe etkili olmuş, “ilahi merhamet her zamanki gibi imdatlarına yetişmişti.” Böylece Haçlılar sıkışık oldukları bir dönemde tövbe etmeleri ve yardım dilemeleri sonucu Tanrı, rahmetiyle onlara yetişmişti. Nitekim büyük farka rağmen yapılan savaşta Harim yeniden Haçlıların eline geçmiştir.⁶⁷

Haçlılar tövbe ile ordunun motivasyonunu sağladığı dönemde ilk bahar gelmiş, kışın zorlu şartları bitmişti. Bu arada erzak ve inşaat malzemesi taşıyan bir İngiliz filosu 4 Mart tarihinde yardıma yetişmişti. Haçlılar çetin bir mücadeleden sonra zorlansa da malzemeyi karargâha ulaştırdılar. Gelen yardımla 19 Mart’ta köprü kapısına, nisan ayı içinde de Aziz Georgius kapısına girişi kontrol eden birer kule inşa edilince Antakya tamamıyla kuşatılmış

⁶¹ Aquensis, *Historia*, 229.

⁶² Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 76.

⁶³ Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 81-82; Aquensis, *Historia*, 235-239; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 100-103; Monachus, *Historia*, 131-134; Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 79-80.

⁶⁴ Anonim *Haçlı Tarihi*, 94-95.

⁶⁵ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 79-81.

⁶⁶ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 84, 86, 87, 88; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 80, 82; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 102-103.

⁶⁷ Monachus, *Historia*, 129-131; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 103; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/173.

oldu. Böylece kuşatanların durumu düzelmeye, müdafilerin durumu da kötüleşmeye başladı.⁶⁸ Ardından da Urfa Kontluğu, Ermeni prensleri, Kıbrıs, Rodos ve Sakız Adası'ndan, kiliselerden ve manastırlardan gelen yardımlarla erzak sıkıntısı azalmış, böylece sefalet ve hastalıklar bitmeye yüz tutmuştu. Haçlılar bu durumu tövbe sebebiyle Tanrı'nın onlara acımasının sonucu olduğunu düşünüyorlardı.⁶⁹ Fakat bu arada nisan başlarında Kürboğa'nın ordu toplamaya başladığı bilgisi Haçlı cenahında endişelere sebep olmuştu. Mayıs başında ise Haçlılar üzerine yürümeye başladığı bilgisi gelmişti. Bu durum var olan endişeyi arttırmış, kuşatmanın zorlukları ve uzamasını hesaba katan bazı Haçlılar ordudan kaçmaya başlamıştı. Ordudaki kaçıların en büyüklerinden biri kaynakların asil bir adam ve ordunun en güçlü kişisi veya lideri olarak ifade ettiği Blois Kontu Stephan'ın hastalığını bahane ederek önce Doğu Roma İmparatorunun yanına oradan da Fransa'ya dönmesiydi. Onun gidişini büyük bir üzüntüyle anlatan Fulcherius ertesi gün de Antakya'nın düştüğünü söylemektedir.⁷⁰

Mayıs sonunda Kürboğa'nın Fırat nehrini geçip Antakya'ya yürüdüğü bilgisi gelmişti.⁷¹ Bunun üzerine Bohemond müdafilerden Ermeni dönmesi olduğu söylenen Firuz'la bir müddet önce kurduğu iletişiminden kesin bir sonuç almak üzere harekete geçmişti. Görüşmeler sonucu yapılan anlaşmaya göre koruduğu "iki kız kardeş" ve idaresinde olan diğer kuleleri Haçlılara teslim etmeyi kabul etmişti. Haçlılar 3 Haziran 1098 tarihinde planlandığı gibi Firuz'un ihaneti sonucu burçlara tırmanıp Bohemond öncülüğünde "Tanrı bunu istiyor/Tanrı'nın izniyle" naralarıyla şehre girmişti. Kısa sürede dehşet veren bir katliamla şehirde hakimiyet sağlanmıştı. Bu kargaşada Firuz'un kardeşi dahil birçok Hristiyan da öldürülmüştü. Katliam bittikten sonra fidye için kullanılabilir olanlar ve iç kaleye sığınanlar dışında şehirde tek canlı Müslüman kalmamıştı.⁷² Haçlı kaynakları zihniyet bağlamında analiz edildiğinde zaferi doğrudan Tanrı'nın kendisi onlara vaat etmişti. Tanrı sözünü tutmuş onlar da görev bilinciyle şehirdeki bütün Müslümanları katletmişlerdi. Nitekim Antakya'nın düşüşü esnasında Haçlıların kullandığı ifadeler bunu örneklemiştir. "Rab onları öyle bir kaosa sürüklemişti ki bir teki bile durup savaşıyor." ⁷³ Mateos da "fakat korkularından felce uğramış bir halde olup kaçamadılar" ifadelerini kullanmıştır.⁷⁴ Bütün her şey Tanrı'nın emri, iradesi, talebi ve yardımı üzerine meydana gelmişti. Onlar sadece günahlarına tövbe ederek aracı olma

⁶⁸ Anonim Haçlı Tarihi, 96-100; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 82-86, 88; Monachus, *Historia*, 131, 138; *Letters From East*, 28; Aquensis, *Historia*, 247; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/174-175; Genç - Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", 69.

⁶⁹ Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 192-193; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 220-221; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/170-171.

⁷⁰ Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 96; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 80-81; Monachus, *Historia*, 158; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 109-110; Aquensis, *Historia*, 267-269; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 84; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/176-178.

⁷¹ Aquensis, *Historia*, 269.

⁷² Monachus, *Historia*, 143-148; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 88-94; *Letters From East*, 28, 31; Anonim Haçlı Tarihi, 102-106; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 82-83; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 117-118; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 89-94; Azimî, *Târibu Haleb*, 359; Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 196-197; Aquensis, *Historia*, 271-285; İbnü'l-Adim, *Zübde*, 239-240; Süryani Mihail, *Vakainame*, 41; Abû'l-Farac, *Tarih*, II/339-340; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/176-180; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 41; Genç - Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", 71.

⁷³ Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 92, 94.

⁷⁴ Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 197.

görevlerini yerine getirmişlerdi. Dolayısıyla bu durum onlara gerekli motivasyonu sağlamış, böylece ordudaki zaafı bertaraf edip askerlerin direncini arttırmış ve zafere giden yolu açmışlardı.

5. Günah-Tövbe Döngüsü, Vizyonlar ve Yeni Motivasyon

Kaynakların ifadesiyle Haçlılar Tanrı'nın merhameti sayesinde başarı elde etmiş olmalarına rağmen şehre girdiklerinde daha önce verdikleri sözlere uygun hareket etmemişlerdi. Şehirde iç kale ele geçirilemediği halde oraya saldırmaktan kaçınmış, bunun yerine ganimetin derdine düşmüşlerdi. Yaptıkları taşkınlıklar şehirde var olan erzak mahvetmelerine sebep olmuştu. Bu arada günahlara meyleden Haçlı askerlerini kaynaklar “*bunca lütfu bahşeden Tanrı'dan habersizce dans eden kızlara dikkat kesilmiş, şatafatlı ve şaşalı biçimde midesine tıkınıyordu*” ifadesiyle anlatmıştır. Haçlılar zafer sarhoşluğu yaşarken Kürboğa'nın büyük bir ordu ile Antakya'ya doğru yürüyüşe geçtiği haberi gelmiş, çok geçmeden de 5 Haziran tarihinde Asi Irmak civarına varmış, iki gün sonra da şehri kuşatmıştı.⁷⁵ Dolayısıyla Haçlılar açısından büyük bir endişe ortaya çıkmıştı. Kaynaklar bu durumun Haçlıların cesaretini her zamankinden daha çok kırdığını ifade etmiştir. İşte bu olumsuzluk esnasında İsa, içinde din adamlarının da olduğu bazılarını görünerek Haçlıları İznik'te ve sonrasında yol boyunca ve Antakya kuşatmasında desteklediğini fakat onlar şehre girer girmez, onun ifadesiyle çoğu Hristiyan oradaki “*sefih putperest kadınlarla*” birlikte olmuşlar, “*böylece kokusu göklere çıkan günabkâr arzularını*” tatmin etmişlerdi. Dolayısıyla Haçlı askerleri yine kadınlar yüzünden günaha girmiş, bu da onlara sıkıntı olarak geri dönmüştü.⁷⁶ Fulcherius'a göre bu günah onların cezalarını ikiye katlamalarına sebep olmuştu.⁷⁷

Kürboğa öncülüğündeki Türk ordusu Antakya'yı kuşatıp saldırılara başlamıştı. İlk birkaç gün yapılan saldırılar müdafilerin moralini bozmuş, kuşatanları motive etmişti. Bunun üzerine korkuya kapılan sıradan askerler, bazı din adamları, soyluların ve prenslerin bir kısmı halatlardan sarkarak surun dışına çıkıp şehirden kaçmaya başlamıştı. Bunlar arasında Grant-Mesnil Kontu Guillaume ve Alberich ile Haçlı seferine çağrının yapıldığı yer olan Clermont kontu Lambert komutasındaki bir birlik kuşatma hatları arasından sızarak Süveydiye limanına gidip oradan gemilerle denize açılıp kaçmışlardı. Öte yandan kuşatmanın uzaması erzak sıkıntısına ve pahalılığa neden olmuştu. Bu durum Haçlıların atları, katırları, eşekleri, kurumuş hayvan derilerini ve ayakkabı tabanlarını bir gün suda beklettikten sonra yemelerine, bunları bulamayan yoksul kesimde ise ölümlere sebep

⁷⁵ Aquensis, *Historia*, 291-293; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 122; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 94; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 96-97; Monachus, *Historia*, 150; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/177, 181-182.

⁷⁶ *Anonim Haçlı Tarihi*, 116; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 97; Monachus, *Historia*, 161. İsa'nın vizyon aracılığıyla bazı haçlılara görünerek şimdiye kadar onlara yardımcı olduğunu söylemesi bazı kaynaklarda farklı bir şekilde anlatılmaktadır. Mesela Raimondus Antakya kuşatmasının ilk safhasında kontların yaptığı bir toplantıda Raymod'un “Tanrı'nın ilhamıyla buralara kadar geldik, O'nun müşfik teveccühüyle kaya gibi sağlam istihkamları olan İznik'i kazandık ve O'nun şefkatinin yanı sıra ordumuzun sükün ve ahengiyle Türklere karşı zafer kazandık; hülasa işlerimizi O'na tevdi etmemiz gerek. Ne krallardan yahut kralların önderlerinden ne de dehşetli yerlerden ya da zamanlardan korku duymamız gerek, zira efendimiz şimdiye dek bizi sayısız tehlikeden korudu” diyerek kuşatmanın seferin devamını sağladığını aktarır (Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 67). Diğer kaynaklarda vizyon gördük diye anlatılanlar bu konuşmanın farklı versiyonları olmalıdır (Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 131).

⁷⁷ Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 85.

olmuştu. Sıkıntılardan dolayı Haçlılar işgal ettikleri evlere kapanmış, açlık ve korku yüzünden savaştan kaçınmışlardı. Kaynaklar bu sıkıntılar dolayısıyla kaçanların Hristiyanlık inancına imansızlık ederek düşmana bilgi verdiklerini, böylece orduyu büyük tehlike içine attıklarını kaydetmiştir. Bunun yanında Haçlılar günah işlemeye devam etmişlerdi. Özellikle şehvete olan düşkünlükleri onları Tanrı'dan uzaklaştırmıştı.⁷⁸ Aynı şekilde kroniklere göre Haçlılar ihanet ederek daha büyük bir günah işlemişlerdi. Şehri aldıktan sonra Antakya'da yaşanan açlık ve perişanlık karşısında savunmada olan bazı Haçlılar, muhtemelen yiyecek karşılığı, içerde zayıf olan yerleri Müslümanlara bildirmişlerdi. Nitekim kaynaklara göre ihanet dolayısıyla savunmasız kulelerden birine sızmaya çalışan Müslümanlar, büyük bir zorlukla engellenebilmişti.⁷⁹ İhanet konusu vizyonlarda da gündeme gelmiş, mesela Peter'e görünen Aziz Andreas da kaçanları İsa Mesih'e ihanet etmekle suçlamıştı.⁸⁰

Günah döngüsü başlayınca Tanrı tarafından bazı sıkıntılarla cezalandırıldıkları inancı da yeniden pekişmiş oldu. Öncelikle Kürboğa tarafından kuşatılmışlardı, bu onlar için en büyük cezaydı. Kuşatma sonucu dışarı ile bağlantıları kesilmiş, böylece tekrar korku, açlık ve yoklukla cezalandırılmışlardı. Şehirdeki erzak sıkıntısı had safhaya çıkmış, fiyatlar yükselmiş, özellikle şövalyeler imkanları olmasına rağmen durumu iyi olmayanlara yardım etmek bir yana ellerinde olanları çok fahiş fiyatlara satmaktaydılar. Mesela kısık ateşte kaynatılmış sığır ve at derileri bile çok yüksek fiyata satılmaktaydı. Bunu yapan şövalyelerin bizzat kendileri hayvanların kanlarını içerek hayata tutunmaya çalışmaktaydılar.⁸¹ Kroniklere göre Tanrı bu cezalarla Haçlılara acıyıp onların yola gelmelerini sağlamaya çalışmaktaydı. Bunu yaparken de arka kapıdan onlara destek olmayı sürdürmekteydi. Örneğin çarpışmalar süreklilik arz etmekte, bu çarpışmalarda düşman sürülerle telef olmakta, onlardan ise çok az kişi ölmekteydi. Böylece Tanrı merhamet ederek onlara yardım etmekteydi. Aksi halde Haçlıların hiçbiri hayatta kalamazdı.⁸² Bu ceza-ödül-koruma denklemi içerisinde olan Haçlılar çıkış yolu aramak amacıyla Peter l'Hermitte'yi elçi olarak Kürboğa'ya gönderdiler, fakat yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuç ortaya çıkmadı. Bunun üzerine bilenen Haçlılar "*Havarilerin önderi Petrus buradaki birliklere komuta ediyor*" diyerek Kürboğa ile savaşmaya karar verdiler.⁸³

Haçlılar Antakya'yı ele geçirdikten sonra verdikleri sözlere itibar etmeyip günah işlemeye devam edince Stephen adındaki bir papaz kendisine görünen İsa Mesih'in ona "*Piskopos'a söyle bu insanlar yaptıkları kötülüklerle beni kendilerine yabancılaştırdılar, bu yüzden Piskopos'a söyle emretmeli, 'Günahıtan yüz çevirin ki ben de tekrar siz döneyim'*"⁸⁴ ya

⁷⁸ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 129-130, 134, 136-138; Monachus, *Historia*, 151, 157-158; *Letters From East*, 29; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 95-97, 105; Aquensis, *Historia*, 299-301, 305-307; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 101-102; Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 197; Kommena, *Alexiad*, 340; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, 12; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 239-240; Süryani Mihail, *Vakainame*, 41; Abû'l-Farac, *Tarih*, II/340; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/183.

⁷⁹ Aquensis, *Historia*, 301-303; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 109; Aquensis, *Historia*, 301-303; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/182.

⁸⁰ Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 111.

⁸¹ Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 108.

⁸² *Letters From East*, 31; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 97; Monachus, *Historia*, 157, 161.

⁸³ Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 103.

⁸⁴ Monachus, *Historia*, 165-166; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 103.

da “*ümmetimin bana geri dönmesi gerektiğini söyle*”⁸⁵ veya “*git halkıma söyle, bana dönsünler ki ben de onlara döneyim*”⁸⁶ şeklinde telkinde bulunarak tekrar tövbe etmelerini talep etmişti. Tövbeden sonra işledikleri günahların kefaretni ödemelerini, kiliselerde yalınayak yürüyüş yapmalarını ve yoksullara sadaka vermelerini istemişti. Ayrıca şunları da eklemişti; sebatkar olmaları durumunda Türklere karşı onları galip getirmek için beş gün içinde önemli bir yardım gönderecekti.⁸⁷ Aksi halde herhangi bir yardım onlara ulaşmayacaktı. Bunun üzerine din adamları var olan sıkıntının Tanrı tarafından giderilmesi için Haçlıların tövbe ederek bazı ritüellerde bulunmaları gerektiğine karar verdiler.⁸⁸ Ardından bu vizyonu gerçek olarak kabul eden Adhemar öncülüğünde “*Lord’dan kullarının çektiği sıkıntıları dindirmesini istemek için üç gün oruç tutmaya, kefaretlere için düzenli olarak sadaka vermeye ve Tanrı’yu yatıştırmak için dua etmeye karar vermişlerdi.*”⁸⁹ Süryani Mihail çekilen sıkıntılar karşısında Haçlılar duaya sığındılar demektir.⁹⁰ Nitekim Albertus benzer bir örnek vererek Haçlıların, günahlardan arınıp Kutsal topraklar için yola devam ettikleri taktirde, yaşadıkları sıkıntılardan kurtulacaklarını ve bir yıl içinde Kudüs’e sahip olacaklarını iddia eden bir vizyondan bahsetmekte, böylece alınan kararları desteklemektedir.⁹¹

Haçlıların okuyacakları duaları ve yapacakları ayinleri Tanrı onlara belirlemişti. Buna göre papazların her gün ilahiler söylemelerini, cevap ayetlerini okumalarını, Mesih’in kanı ve bedeniyle komünyon ayini yapmalarını istemişti.⁹² Bu esnada savaşa gittiklerinde yapacakları duayı papaza; “*Düşmanlarımız bir araya gelmiş ve kudretleriyle böbürleniyorlar; kudretlerini kabreyle, Ey Rab! Ve onları bozguna uğrat, öyle ki senin, Rabbimizin sadece bizim yanımızda savaştığını öğrensinler*”⁹³ diyerek onlara kazanmaya giden yolu da göstermişti. Böylece Tanrı, Türklere karşı galip getireceğini söyleyerek Haçlıları zaferle müjdelemişti.⁹⁴ Papaz Stephen’in gördüğü vizyonu anlatması ve alınan kararlar Haçlıların büyük oranda motive etmişti. Nitekim ara ara toplantı yapıp şehirden kaçmanın mümkün olup olmadığını tartışan prensler bu tür vizyon anlatıları üzerine genel konseyde alınacak karar dışında kaçmayacaklarına ve Antakya’yı terk etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdi. Bu durum Haçlıların moralinin yükselmesine ve daha sıkı bir şekilde savunma yapmalarına sebep olmuştu.⁹⁵

Antakya’da kuşatma altında olan Haçlıların içinde buldukları olumsuz durumu hafifletip vizyon üzerinden başarıya dönüştürmeye çalıştıkları en önemli hadiselerden biri Kutsal Mızrak efsanesi olmuştur. Kaynaklara göre din adamı olan Peter Barthelemaeus’a üç kez İsa Mesih ve Aziz Andreas görünerek Havari Petrus kilisesinde gömülü olan kutsal

⁸⁵ Anonim Haçlı Tarihi, 116.

⁸⁶ Monachus, *Historia*, 162.

⁸⁷ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 132; Anonim Haçlı Tarihi, 117; Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 104; Monachus, *Historia*, 162; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 86; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/187.

⁸⁸ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 104-105; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 87.

⁸⁹ Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 87.

⁹⁰ Süryani Mihail, *Vakainame*, 41.

⁹¹ Aquensis, *Historia*, 307-309.

⁹² Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 132; Anonim Haçlı Tarihi, 117.

⁹³ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 103-104.

⁹⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 117; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 86.

⁹⁵ Aquensis, *Historia*, 313-316; Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 104; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 132-133; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/187.

mızrağın yerini göstererek bunu Haçlı seferinin liderlerine vermesini istemişti.⁹⁶ “Hz. İsa’yı, dinsiz Yahudilerin eliyle kaburgasından yaralamış olan mızrak, kilisenin sol tarafında saklı bulunuyor. O, minberin önünde duruyor. Onu ortaya çıkarıp onunla mubarebeye girin, hazreti İsa, şeytani yendiği gibi siz de onunla düşmanı yeneceksiniz.” Böylece onların büyük tehlike içinde bulunduğunu gören Tanrı bu yolla onlara merhamette bulunmuştu.⁹⁷ Adhemar, Peter’in anlattığı hikâyenin düzmece olduğunu düşünmesine rağmen Raymond hemen inanmış, 14 Haziran’da yapılan kazıda demir bir çubuk çıkarılmış, bunun kutsal mızrak olduğu iddia edilmişti. Dolayısıyla daha önce planlanan oyun başarılı bir şekilde uygulanmıştı. Mızrağın bulunması Haçlı kronikleri tarafından şehirde kuşatma altında bulunan Hristiyanlara göklerden yardım gelmesi olarak değerlendirilmiş, şehirde büyük bir umut ve inanç dalgasına yol açmıştı.⁹⁸

Mızrak hikâyesinin gelişim sürecinde başka bir vizyon yaşanmıştır. Buna göre Peter, tıpkı papaz Stephen gibi, Andraes’in ona görünerek Haçlıların zafer elde etmeleri için yapmaları gereken bazı önerilerde bulunmuştur. Buna göre “*Hepiniz Tanrı’yı muazzam derece gücendirdiniz, bu yüzden mustaripsiniz; Tanrı’ya dua ettiniz ve O da size kulak verdi. Şimdi herkes günahından yüz çevirip Tanrı’ya dönsün ve Efendimizin beş yarası yüzünden beş sadaka versin. Şayet bunu yapamayacak durumdaysa beş kez Pater Noster duasını okusun.*”⁹⁹ Andreas işledikleri günahlara tövbe edip söylenenleri yaptıktan sonra Haçlıların “*Tanrı bize yardım eder*” narasıyla savaşa girmelerini istemiş, bu durumda Tanrı’nın elinin mutlaka onların üstünde olacağını söylemiştir. Böyle yapmaları durumunda Tanrı, onların yerine düşmanın onda dokuzu ile bizzat kendisinin savaşaacağını söylemiştir.¹⁰⁰ Peter ve Stephen’in vizyonları sonucu alınan karar gereği Haçlılar; sadaka dağıtarak, üç gün oruç tutarak, günah çıkararak, kiliseler arası yalın ayak ayin yürüyüşü yaparak, af dileyerek, kilise ve komünyon ayini yaparak verilen emirleri yerine getirmiştir.¹⁰¹ Kaynaklar Haçlıların tövbe için önerilenleri yerine getirdikten sonra üstlerindeki ataleti attığını, savaşıma azimlerinin geri geldiğini ve Kürboğa’ya karşı zafer elde edeceğine inanmaya başladıklarını ifade etmiştir.¹⁰² Birkaç gün önce Antakya sokaklarında birbirlerinin yüzüne bakmayan, korkudan figan edip Tanrı’dan yardım dileyen Haçlılar cesaretlenmiş, artık bir mucizenin kaçınılmaz olduğuna inanmaya başlamıştı.¹⁰³

Haçlılar günahlarını itiraf ve tövbe ettikten sonra orduyu düzene sokmuş, rahip kıyafetlerini giymiş din adamlarının duaları ve okunan ilahiler öncülüğünde surların dışına

⁹⁶ Monachus, *Historia*, 162-163; *Letters From East*, 31; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 140; *Anonim Haçlı Tarihi*, 118; Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 98; Aquensis, *Historia*, 317; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/185-186; Gülşen İstek, “Haçlı Kroniklerine ve Batı Kaynaklarına Göre Kutsal Mızrak Efsanesi”, *Tarih Okulu Dergisi* 43 (2019), 1369.

⁹⁷ Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 197; *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, 12.

⁹⁸ İbnü’l-Esir, *İslâm Tarihi*, 10/231; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 84; Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 98-106; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 140; *Letters From East*, 29; Monachus, *Historia*, 163; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 45; İstek, “Kutsal Mızrak Efsanesi”, 1369.

⁹⁹ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 111; Komnena, *Alexiad*, 341. Komnena benzer ifadelerle tövbe konusunu Pierre Hermit üzerinden anlatıyor.

¹⁰⁰ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 111.

¹⁰¹ Monachus, *Historia*, 167; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 142.

¹⁰² Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, 51; Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 112; *Letters From East*, 31.

¹⁰³ Raimundus, *Haçlılar Kudüs’te*, 113; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/188.

çıkıp savaş düzenine girmişti.¹⁰⁴ Motivasyon aracına dönüştürülen Kutsal Mızrak da en ön safta askerlerin göreceği şekilde yukarı kaldırılmıştı. Taşıyıcısı da bizzat Raimundus'un kendisiydi.¹⁰⁵ Ordu savaş meydanındayken Adhemar son bir ayinle etkileyici bir vaaz vererek orduyu motive etmeye çalıştı.¹⁰⁶ Antakya muharebesi 28 Haziran 1098 tarihinde başladığında ordudaki çekişmeler ve ihanetler yüzünden Müslümanlar mücadele etmeden dağılmış, kaçamayıp savaş meydanında kalan gönüllüler ve yayalar kılıçtan geçirilmiş; Haçlılar, ordunun karargâhı dahil önemli miktarda ganimet elde ederek büyük bir zafer kazanmışlardı. Onlar bu büyük başarıda vizyon sonucu yapılan tövbeye karşılık Tanrı'nın beyaz atların üstünde savaş meydanına gönderdiği ordunun payı olduğuna inanmışlardı.¹⁰⁷ Haçlıların günah-tövbe denklemi üzerinden sağladığı motivasyon Antakya savaşı için sonuç vermiş, kuşatılan Haçlı ordusu yokluk, kıtlık ve açlığa rağmen başarıya ulaşmış, Tanrıyla mücadele etmeye kalkışan Kürboğa'nın ordusu da savaşmadan dağılmıştı. Böylece Haçlılar İsa'nın merhametiyle onların tövbelerine karşılık verdiğini düşünmüşlerdi. Muzafferler zaferi Tanrı'nın emrine uyarak elde ettiklerine inanmışlardı. Aksi halde Antakya'daki Haçlıların hiçbiri hayatta kalamazdı.¹⁰⁸ Çünkü Türklerin görkemini yok eden oydu. Haçlılar savaştan sonra kaçamayanların kaldığı karargâhta büyük miktarda ganimet elde ettiler. Galipler, Kürboğa'yı mağlup ettikten sonra iç kalede direnen Müslümanlar can güvenliklerine karşılık kaleyi teslim etmeyi kabul ettiler. Böylece Haçlıların Antakya hakimiyeti kesinleşmiş oldu.¹⁰⁹

Sonuç

Dini duyguların yoğun bir şekilde yaşandığı orta çağ toplumlarında siyasi bir güç veya iktidar kurmanın en meşru yolunun din olduğu ifade edilebilir. Nitekim Haçlı Seferleri dini motivasyonun muharrik güç olarak araçlaştırılması sonucu icra edilebilmiştir. Bu sebeple hem çağrı hem de hareketin organizesi, Batı'daki herhangi bir dünyevi güç üzerinden değil, doğrudan Tanrı adına hareket ettiğini iddia eden Papalık üzerinden organize edilmiştir. Bu da sefere katılan toplulukların birbirleriyle çekişmelerinin önüne geçen ve aralarında denge sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Papalık seferin çağrısından itibaren günah-tövbe denklemi önemli bir unsur olarak kullanılmaktan kaçınmamıştır. II. Urbanus konuşmasında toplumun neredeyse tamamının günaha battığını, bunun için de Tanrı tarafından toplumsal karmaşa gibi çeşitli cezalara çarptırıldıklarını, bundan kurtuluşun ancak tövbe ederek ve Tanrı'nın yoluna baş koyarak mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

¹⁰⁴ *Letters From East*, 32; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 143; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 115; Monachus, *Historia*, 167.

¹⁰⁵ *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, 13; Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 197-198; Abû'l-Farac, *Tarih*, II/340; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 116; *Letters From East*, 29, 32; Aquensis, *Historia*, 331; Monachus, *Historia*, 167.

¹⁰⁶ Monachus, *Historia*, 169.

¹⁰⁷ Azimî, *Târihu Haleb*, 359; İbnü'l-Kalânisî, *Târihu Dimaşk*, 221; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, 10/231; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 116; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 144-145; Monachus, *Historia*, 141-143, 170-175; Aquensis, *Historia*, 321-331; Cadomensis, *The Gesta Tancredi*, 104-110; *Letters From East*, 32; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 88-90; Komnena, *Alexiad*, 342; Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 198; Süryani Mihail, *Vakayiname*, 41; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/189-191; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 46; Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 85.

¹⁰⁸ Monachus, *Historia*, 161; Urfalı Mateos - Papaz Grigor, *Vekayiname*, 197.

¹⁰⁹ *Anonim Haçlı Tarihi*, 121-122, 129-133; Fulcherius, *Kudüs Seferi*, 90; Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, 116-117; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 146; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/190-191.

Günah-Tövbe denkleminin ilk ayağının Haçlı Seferi'ne büyük kitlelerin katıldığı gerçeği göz önüne alındığında muazzam bir başarı sağladığı görülecektir.

Papa'nın başarısı sefer boyunca tekrarlayan önemli bir döngü olmuştur. Antakya surlarına kadar zorlanarak da olsa varan Haçlı ordusu asıl sıkıntıları burada yaşamıştır. Kuşatma boyunca yaşanan açlık, hastalık, ölümler gibi sıkıntılar, işlenen günahlar sonucu Tanrı'nın gazaba gelmesi üzerine verdiği cezalar olarak algılanmıştır. Bunun üzerinden Haçlılar Tanrı'nın öfkesini yatıştırmak için kadınları ordudan atarak, oruç tutarak, ayinler yaparak, aralarındaki yoksullara el uzatarak ve sefere devam edeceklerine dair söz vererek tövbe etmiş, böylece Tanrı'nın onlara merhamet ederek durumlarını düzeltmesini ve şehri onlara vermesini beklemişlerdir. Haçlıların bu tavrı onlara gerekli motivasyonu sağlamış, Haçlılar şehre girişlerini tövbe sonucu Tanrı'nın öfkesinin dinmesine bağlamış, böylece tövbe bir sonraki sürece geçişlerini sağlayan önemli bir araç olmuştur. Aynı şekilde şehir içinde Kürboğa tarafından kuşatıldıklarında benzer sıkıntılar yaşanmış, korkudan ordudan kaçışlar artmıştı. Burada da günah-tövbe denklemi devreye girmiş, Haçlı ordusu ek olarak vizyonlar üzerinden motive edilmiştir. Nitekim burada dini argüman temelli oluşturulan motivasyon başarılı olmuş, Haçlılar içinde buldukları sıkıntılara rağmen Kürboğa'nın ordusunu zorlanmadan mağlup etmişlerdir.

Haçlı Seferleri'ndeki dini yoğunluk yazılan metinlere aşırı bir şekilde yansımıştır. Metinler neredeyse her olayı dini bir gerekçe, bir mucize veya bir vizyon üzerinden açıklama gayretine girmiştir. Bunu yaparken başarıyı getiren şartların neler olduğu göz ardı edilmiştir. Mesela papanın çağrısında ortaya çıkan başarıda Batı'daki yokluk, yoksulluk, kargaşa ve çatışmalar göz ardı edilmiştir. Papanın dini duyguları harekete geçiren çağrısı etkili olduğu gibi insanlar daha iyi şartlarda hayatlarını sürdürecekleri düşüncesiyle sefere katılmak istemişlerdir. Aynı şekilde Antakya'nın düşüşünde tövbe etmeleri, Haçlı ordusu içinde motivasyonu sağlayan temel unsur olsa da Firuz'un ihaneti şehri düşüren ana etken olmuştur. Öte yandan kaynaklarda muazzam büyüklükte olduğu ifade edilen Kürboğa'nın ordusuna karşı zafer yine dini gerekçelerle açıklanmıştır. Oysa büyüklüğü ne olursa olsun, birlik ve bütünlük sağlayamayan bir orduyu mağlup etmenin zor olmayacağı gözlerden uzak tutulmuştur. Dolayısıyla kaynaklar Haçlıların elde ettiği başarıları somut unsurlar üzerinden açıklamak yerine, dönemin şartlarına uygun olarak kitleleri motive yöntemi olarak kullanılan dini argümanlar üzerinden açıklamayı daha önemli görmüşlerdir.

Konunun tartışılmasında bazı zorlukların olduğu ifade edilmelidir. Öncelikle Haçlı kronikleri dini duyguların yoğun olduğu metinler oldukları için her olaya olağanüstü bir açıklama getirilmiştir. Bu da konuyla ilgili verilerin çokluğunu sağlamış, makalede neredeyse her olaya değinilmek zorunda kalınmıştır. Diğer bir zorluk Haçlı kroniklerindeki bilgilerin tasnifinde yaşanan sıkıntılardır. Haçlı kronikleri, İslam tarihçileri gibi konuları yıllar üzerinden tasnif etmemişlerdir. Olaylar bazen öncelik sonralık sıralaması dikkate alınmadan kaydedilmiştir. Bu da hem kaynakların kendi içlerinde hem de kaynaklar arası bütünlük ve tutarlılık sağlamada önemli zorlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum metnin akışı dikkate alınarak bazı tercihlerde bulunmayı zorunlu kılmıştır. Öte yandan yukarıda ifade edildiği gibi verilerin zenginliği, alanda yapılacak çalışmalara yeni imkanlar da sağlamaktadır. Mesela II. Urbanus'un Clermont Konsili'ndeki konuşması günah tövbe denklemi bağlamında yeniden okunabilir. Aynı şekilde Antakya'dan sonraki süreç, özellikle Kudüs kuşatması da aynı denklem üzerinden değerlendirmeye açıktır. Dolayısıyla Haçlı Seferleri günah-tövbe denklemi üzerinden okumaya açık bir alan sunmaktadır. Bu bağamda

yapılacak tartışmalar seferlerin daha iyi anlaşılmasına ve analiz edilmesine imkan sağlayacaktır.

Değerlendirme / Review	:	Bu makalenin ön incelemesi bir iç hakem (editör), içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelenmiştir. / <i>This article was pre-reviewed by one internal referee (editor) and its content reviewed by two external referees using a double blind review model.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dergi@milelvenihal.org
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	Ithenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The author declares that there is no conflict of interest.</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>
Telif Hakkı & Lisans / License	:	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / <i>The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.</i>

Kaynakça

- Abû'l-Farac, Gregory. *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- _____. "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar". *Belleten* 65/243 (Ağustos 2001), 571-582.
- Aquensis, Albertus. *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*. çev. Susan B. Edgington. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Aumann, J. "Visions". *New Catholic Encyclopedia* (2nd ed). 14/562-563. Detroit, Washington, D.C.: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003.
- Anonim Haçlı Tarihi*. çev. Ergin Ayan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Azîmî, Muhammed b. Ali. *Târîhu Haleb*. thk. İbrahim Za'rûr. Dımaşk, 1984.
- Bahadır, Gürhan. *Antakya Haçlı Prensiği (1098 - 1126)*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Barber, Malcolm. *Haçlı Devletleri Tarihi*. çev. Doğan Mert Demir. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Letters From East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*. çev. Malcolm Barber - Keith Bate. New York: Routledge, 2016.
- Batuk, Cengiz. *Hristiyanlığın Asli Günah Doktrini Bağlamında Mitoloji ve Tarihsellik*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006.
- Berk, Fatih Mehmet. "Aziz Paul ve Şam Vizyonu". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 505-516.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *DİA*. 1/358-363. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Bourgueil, Baldric of. *History of the Jerusalemites: A Translation of the Historia Ierosolimitana*. çev. Susan B. Edgington. Woodbridge: The Boydell Press, 2020.
- Bumstead, Arthur. "The Risen Christ at Damascus". *The Monist* 13/1 (ts.), 138-146.
- Cadomensis, Radulphus. *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen: A History of the Normans on the First Crusade*. çev. Bernard S. and David S. Bachrach. England: Ashgate Pub., 2010.
- Çalışır, Abdurrahman Onur. *Denizafarı Ülkeden Havadisler-Haçlıların Mektupları 1097-1252*. İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2018.
- Çekiç, Ayşe. "Düşman Yaratma Aracı Olarak Tarih Yazımı: Haçlı Kaynaklarında Kutsal Şehir Algısı ve Kudüs". *Şarkiyat Mecmuası* 42 (2023), 75-94.
- _____. *Kudüs'ün Gölgesinde Eyyubi - Haçlı İlişkileri 1171-1250 & Savaş, Diplomasi ve Barış*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Aktüel, 2004.
- Doğan, Bilal. *Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini (Pavlus-Pelagius Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2019.
- Fulcherius, Carnotensis. *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*. çev. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Genç, Özlem - Korunur, Harun. "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi". *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sabası Çalışmaları)* 6/10 (29 Şubat 2016), 60-83.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- _____. *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2019.
- Harman, Ömer Faruk. "Günah". *DİA*. 14/278-282. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Tarih, 2015.
- İbnü'l-Adim, Ebü'l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed. *Zübdetü'l-haleb min târîbi Haleb*. thk. Halil Mansur. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1996.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Muhammed Yusuf Dukâk. Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010.
- _____. *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*. çev. Abdülkerim Özeydin. 12 Cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

- İbnü'l-Kalânîsi. *Târihu Dımaşk*. thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dârü Hassân, 1983.
- _____. *Zeyli Tarihi Dımaşk Tercümesi*. çev. Hasan Aydın. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık (kdy), 2023.
- İstek, Gülşen. “Haçlı Kroniklerine ve Batı Kaynaklarına Göre Kutsal Mızrak Efsanesi”. *Tarih Okulu Dergisi* 43 (2019), 1365-1383.
- Kahraman, Ferruh. *İslâm Kelâmı ve Hristiyan Teolojisine Göre Günah*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Katar, Mehmet. “Töve: Diğer Dinlerde”. *DİA*. 41/285-288. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- _____. *Yabudilik Hristiyanlık ve İslâm'da Töve*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2017.
- Komnena, Anna. *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi*. çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.
- Michaud, J. F. *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*. çev. Güray Kırpık. Lotus Yayınevi, 2011.
- Monachus, Robertus. *Robert the Monk's History of The First Crusade: Historia Iberosolimitana*. çev. Carol Sweetenham. London and New York: Routledge, 2016.
- Nicolle, David. *The First Crusade 1096-99 Conquest of the Holy Land*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.
- Nogent, Guibert de. *The Deeds of God Through the Franks: A Translation of Guibert de Nogent's Gesta Dei Per Francos*. çev. Robert Levine. Suffolk, Rochester: The Boydell Press, 1997.
- Özer, Serkan. “Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2015), 65-92.
- Raimundus, Aguilers. *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*. çev. Süleyman Genç. Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.
- St Blaisen, Bernold of. “Chronicle”. çev. I. S. Robinson. *Eleventh-Century Germany: The Swabian Chronicles*. 245-337. Manchester Medieval Sources. Manchester and New York: Manchester University Press, 2008.
- Süryani Mihail. *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*. çev. Hrant D. Andreasyan. TTK Basılmamış Nüsha, 1944.
- Tudebodus, Peter. *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs'e Yolculuk*. çev. Süleyman Genç. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Tümer, Günay. “Aslı Günah”. *DİA*. 3/496-497. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Urfalı Mateos - Papaz Grigor. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Vardan, Müverrih. *Türk Fetihleri Tarihi*. İstanbul: Post Yayınevi, 2017.
- I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*. çev. Vedii İlmen. İstanbul: Yaba Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Willermus, Tyrensis. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*. çev. Ergin Ayan. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016.